

רד"צ חופמן

פרק ט. הפסוקים א"ג. שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן לבוא לרשת גוים גדולים ועצומים ממך ערים גדולות ובצורות בשמים. עם גדול ורם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק. וידעת היום כי ה' אלקיך הוא העובר לפניך אש אוכלה הוא ישמידם והוא יכניעם לפניך והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' לך.

שלשת הפסוקים הראשונים מהוים פתיחה לאזהרה המתחילה עם פסוק ד. שלא לראות את כיבוש הארץ כשכר צדקתם הם. על כן פותח הכתוב בהערה. שכיבוש עמים גדולים ועצומים כאלה אינו אפשרי אלא בעזרת ה'. ולא יוכלו ישראל לייחס אותו לכח עצמם. — ל ר ש ת גו י ם. כלומר, לגרש את הגוים ממורשתם (ב, יב). — ע ר י ם. גם מלה זאת נשואה מ„לרשת“, וכן „עם גדול“, השוה א, כת. — ב נ י ע נ ק. השוה א, כח וגם במדבר יג, לג. — הוא העובר לפניך, א, ל. — א ש א ו כ ל ה. כיון שהוא אש אוכלה

וגם א"ל קנא (ד, כד) הוא מעניש את העמים ההם על רשעתם (פסוק ה) ומשמיד אותם. — מהר ראה את פירושונו לפסוק ז, כב. — כאשר דבר בשמות כג, כג; לד, יא.

הפסוקים דה. אל תאמר בלבבך בהדוף ה' אלקיך אותם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת וברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך. לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים האלה ה' אלקיך מורישם מפניך ולמען חקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב.

אל תאמר בלבבך. ה, יז; ז, יז. — בהדוף, ה, יט. — בתרגום השבעים המקורי חסר החלק השני, „וברשעת... מפניך“. קל להבין שהשמיטהו מפני שראו בזה סתירה לפסוק ה, רוב המפרשים והמתרגמים הבינו את הפסוק, כאילו היה מקדים מה שנאמר בפסוק ה, כלומר „הלא ברשעת הגוים האלה ה' מורישם מפניך“. מבקרי המקרא רואים בפיסקא זו הגהה מאוחרת. אבל אין להסביר כלל מה היתה כוונת ה„הגהה“ הזאת. האומרת אותו הדבר שנאמר כבר בפסוק ה; ואם נייחס אותה ל„אל תאמר“, היא סותרת את הפסוק ה, אבל הפירוש הנכון הוא פירוש רש"י ורשב"ם. הכתוב אומר: אל תחשוב שמשני טעמים זכית לרשת את הארץ, גם בצדקתך וגם ברשעת הגוים, לא כן, אלא רשעת הגוים היא הסיבה הראשית שהביאה לידי גירושם, ומה שזכית אתה דווקא לקבל את ירושת המגורשים הללו, אין זה אלא הודות לשבועת האבות. היה הכרח להוסיף בפסוק ד „וברשעת וגו'“, שהרי לא יתכן שישראל יעלו על דעתם שה' ישמיד גוים שלא חטאו רק בזכות צדקתם של ישראל. אם כן, על כל פנים, השמדת העמים היא תוצאה של רשעתם. רק יתכן שישראל יעלו על דעתם שצדקתם היא הסיבה לכך שהם זכו לקבל את ירושת העמים ההם (הביאני ה' לרשת). אמנם צריך ביאור, מפני מה כתוב „מפניך“ ולא „מפני“ (כמו הביאני, מדבר בעד עצמו). אולם כיון שהפסקא „וברשעת וגו'“ מובנת מאליה (מפני שמשפטי ה' הם בצדק, אינה נזכרת אלא כמשפט־נשוא בלתי־ישור; כלומר: הלא גם אתה בעצמך תאמר, שברשעת הגוים הם מגורשים. — לא בצדקתך, לא

היית צדיק במעשיך. — וביושר לבבך. וגם לכך לא היה ישר והגון לפני ה'. אחרי כן באות הוכחות על שני הדברים על פי עובדות היסטוריות. מעשים רעים — מעשה העגל (פסוק ח והלאה), לב רע — התנהגות המעידה על קטנות אמונה ועל מרי נגד ה' (פסוק כ והלאה). — ולמען הקים וגו'. הוא הנימוק מפני מה זכו דווקא ישראל לקבל את ארצם של העמים המגורשים.

פסוק ו. וידעת כי לא בצדקתך ה' אלקיך נותן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קשה עורף אתה.

אין זה מספיק אם ישראל יאמרו שאינם צדיקים, אלא הם חייבים לחרות הכרה זאת בלבם על פי עובדות היסטוריות, שלא בזכות עצמם קבלו את הארץ, כי אדרבה הם היו תמיד קשי עורף וממרים נגד ה'. הכרה זאת חייבת לדרבן אותם להיות צדיקים, כדי שיהיו ראויים לארץ הטובה הזאת.

פסוק ז. זכור אל תשכח את אשר הקצפת את ה' אלקיך כמדבר למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד בואכם עד המקום הזה ממרים הייתם עם ה'.

כדי להגיע לידי הכרה זאת (פסוק ו), חייבים ישראל לזכור תמיד את העובדות היסטוריות, המוכיחות אותה. — זכור אל תשכח. כמו כה, יז; יט. — למן היום, ה, לב. — עד המקום הזה. הכוונה בזה למקום הנאום הזה, ה, מז. ממרים... עם. כלומר ממרים בהתנהגותם עם. השוה תמים... עם. יח. יג. משפט זה נשנה בפסוק כד וגם לא, כז; בשאר מקומות כתוב „מרה" עם ב' השימוש.

פסוק ח. וכחורב הקצפתם את ה' ויתאנף ה' בכם להשמיד אתכם.

עון העגל הוא חמור מכל שאר עונותיהם של ישראל במדבר, על כן הוא נזכר בהדגשה מיוחדת ותוצאותיו מסופרות באריכות. — ויתאנף, א, לו; ה, כא.

הפסוקים ט"ז. בעלותי ההרה לקחת לוחות האבנים לוחות
הברית אשר כרת ה' עמכם ואשב בהר ארבעים יום
וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי. ויתן
ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלקים
ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך
האש ביום הקהל.

הזמן והמסיבות של העון החמור ביותר של ישראל, נקבעים בעובדות
המראות על הצורך להחמיר בדינם של ישראל. — בעלותי. מקור, שהמשכו
הפעלים המוגדרים „ואשב” ו„ותן”. — לוחות האבנים. בכמה מקומות
בתורה נקראו לוחות העדות בשם זה. כיון שהם יסוד כל שאר המצוות.
השווה את הביאור הארוך ב„הכתוב והקבלה” כאן. — לוחות הברית.
כלומר הלוחות שעליהם נכתבו מצוות הברית. עשרת הדברות נקראות גם
למעלה ד, יג „ברית”; בשמות לד, כה הן נקראות „דברי הברית”. כיון
שהן יסוד כל מצוות הברית; זאת אומרת, שבאותה התקופה היו ישראל
צריכים לשים אל לבם ביותר את שמירת דברי הברית. — המשפט „ואשב
וגו’”, מוסיף להדגיש את רצינות וחשיבות המאורע ההוא, שכן צריך היה
משה רבינו להתפשט לגמרי מגופניותו, לעלות במעלות הקדושה העליונות,
ללא אוכל ומשקה. — כתובים וגו’. את סגולת הסגולות הביא משה
רבינו מן השמים, מעשה אלקים, הכולל את הדברים שנאמרו מפי ה' בשעה
הגדולה ביותר של עמנו, אם כן היתה זאת תקופה גדולה בשביל ישראל,
ובאותה התקופה — כך הוכיח משה רבינו את ישראל — התנהגתם בצורה
בלתי הולמת כזאת, שהייתם ראויים להענש בכליה. — ביום הקהל.
י, ד; יח, ו; השווה את פירושונו לויקרא כג, כא (ח"ב ע' קסא).

הפסוקים י"ב. ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה
נתן ה' אלי את שני לוחות האבנים לוחות הברית.
זיאמר ה' אלי קום רד מהר מזה כי שחת עמך אשר
הוצאת ממצרים פרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו
לחם מסכה.

ויהי מקץ. משה רבינו רוצה לקבוע את הזמן המדויק בו אירעה
העובדה המסופרת. על כן הוא חוזר להזכיר את קבלת הלוחות, אף על פי

שכבר נזכרה בפסוק י. — נתן... הברית. הפירוש הקולע ביותר. הוא פירושו של רבי שמשון ב"ר רפאל הירש, שמשפט זה הוא מאמר מוסגר. האומר, שבשעה שאירעה העובדה הנזכרת בסמוך כבר נמסרו הלוחות למשה רבינו; השהו מבנה דומה של משפט בשמות יב, גא, כפי פירוש הראב"ע שם. — ויאמר ה'. במקום לספר את מעשה העגל מכניס משה את שומעיו לתוך העניינים ע"י שהוא מוסר להם כיצד נודע לו המעשה: על פי ה'. — קום רד וגו'. כאן נמסרים דברי ה', הנזכרים בשמות לב, ז—ת, בקיצור.

הפסוקים יג'—יז. ויאמר ה' אלי לאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. הרף ממני ואשמירם ואמתה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו.

ויאמר ה'. נשנה בפסוק זה, כמו שמות לב, ט. הרי זו הפסקה בין הדברים הראשונים, שהודיעו רק מה שאירע, ובין הדברים השניים המודיעים את גזר הדין. — ראיתי וגו'. מלה במלה בשמות לב, ט. — הרף ממני. בשמות לב, י: ועתה הניחה לי, וכן מה שכתוב בסמוך, מתאים אל מה שנאמר בשמות לב, י לפי התוכן, אבל לא מלה במלה; השהו פירוש הראב"ע שם. — שמם מתחת השמים, ז, כד.

הפסוקים טו'—יז. ואכן וארד מן ההר וההר כוער באש ושני לוחות הברית על שתי ידי. וארא והנה הטאתם לה' אלקיכם עשיתם לכם עגל מסכה סרתם מהר מן הדרך אשר צוה ה' אתכם. ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשכרם לעיניכם.

בשמות לב, יא—יד כתוב כאן, שמשה רבינו בקש תחנונים לפני ה' ועל כן שינה ה' את גזר דינו. כאן לא נזכר דבר זה, אבל תוכן הבקשה נזכר להלן ט, כו—כט בזמן מאוחר יותר. הסבר לשוני זה ראה בפירושונו להלן. כאן נעיר רק שאף הצורה אשר בה דבר ה' אל משה בפסוק יב (קום רד מהר מזה) לא איפשרה להודיע על תפלתו של משה רבינו. משה רבינו רצה

להדגיש שהוא מיהר לרדת. בשמות לא כתוב „מהר” (לב, ז). — וההר בו ער. כלומר השכינה לא נסתלקה עדיין מן ההר על אף עונם של ישראל (ד, יא; ה, כ); השוה שמות כד, יז. — ושני לוחות הברית על שתי ידי. עדיין החזקתי בידי את תעודת ברית ה'; אבל כיון שראיתי בעיני את העגל שחטאתם בו, לא יכולתי לסכול זאת ושברתי את הלוחות. ובכן הייתם נידונים לכליה. ה' גזר עליה. יען כי הפרתם את בריתו, ושברת הלוחות (יש לציין שכאן אינם נקראים „לוחות הברית” כמו מקודם) החליטה את הגזירה לעיניכם. על כן סמך משה רבינו בכוונה את סיפור שבירת הלוחות אל גזר דינו של הקדוש ברוך הוא (פסוק יד). האסון הלאומי הגדול הזה לעמנו אירע בשבעה עשר בתמוז, כפי שקבלו רבותינו זכרונם לברכה. אותו היום בו כבש האויב את ירושלים (תענית כח, ב).

וּפְסוּקִים יְחִיט. ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יוב
וארבעים לילה להם לא אכלתי זמים לא שתיתי על כל
חטאתכם אשר הטאתם לעשות הרע בעיני ה' להכעיפו.
כי יגזרתי מפני האף והחמה אשר קצף ה' עליכם
להשמיר אתכם וישמע ה' אלי גם כפעם ההיא.

כראשונה. מתייחס למספר הימים ולצום ארבעים היום. — על כל חטאתכם. מתייחס אל „ואתנפל”, הכולל גם את בקשת הסליחה. — הרע... להכעיסו. ד, כח. — יגזרתי. (כח, ס). אף על פי שמשה רבינו התחנן מיד אחרי שה' הודיע לו את גזירתו (שמות לב, יא והלאה) וה' שינה את גזר דינו (שם פסוק טו), בכל זאת לא נתבטל עדיין רוגזו של ה' בזה; תפלתו של משה הועילה רק לזאת שלא נגזרה עליהם כלייה מיידית, אבל עדיין לא הובטח ביטול כליל של העונש. גם בשילוח המרגלים מצינו שה' אמר „סלחתי כדבריד” (במדבר יד, כ), ובכל זאת נגזר על הדור ההוא למות במדבר. משה רבינו חשש מפני גזירה כזאת גם אחרי עון העגל. — גם בפעם ההיא. אנחנו מוכרחים לפרש (כמו שמפרש הרמב"ן) ש„גם” מתייחס אל התחוננים הראשונים. שגם על ידיהם השיג משה רבינו להציל את ישראל מכליה מיידית, אבל קשה לפרש כפירוש הראב"ע. שהכוונה לשמות יד, טו; יז, י והלאה. שגם שם מצינו שקבל ה' את תפילתו של משה רבינו.

99 סוק כ. ובאהרן התאנף ה' מאד להשמירו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא.

בשמות לא נזכר במיוחד שה' קצף על אהרן. הוא נכלל שם בכלל כל העם. שהרי ה' אמר למשה רבינו שרק הוא לבדו יישאר מכל העם (ואעשה) אותך לגוי גדול). אף על פי שכוונתו של אהרן היתה לטובה, כמו שנראה מתוך הסיפור בספר שמות, קצף ה' עליו, ואפילו עוד יותר מעל האחרים (התאנף מאד), כיון שהוא בתור מנהיג היה אחראי בעד כל העם, שהגיע לכלל חטא בגלל ותרנותו.

100 סוק כא. ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי ואשרוף אותו באש ואכות אותו טחון היטב עד אשר דק לעפר ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר.

רק אחרי שסיפר משה רבינו על ההצלה, איך ביטל את גזירת הכלייה מן העם ומאהרן על ידי תחנוניו וצומו שנמשכו ארבעים יום, הוא תוור על הראשונות ומספר איך השמיד את החטא תמורת החוטאים. פסוק כא נמשך אל פסוק יז, אבל כיון שבפסוק יז סיפר משה רבינו את שיא אסונם של ישראל, המשיך מיד לספר על ההצלה ורק אחרי כן חזר לספר מה שאירע בינתיים. זהו גם הטעם, מפני מה נזכר תוכן תפילתו רק לבסוף. — חטאתכם. מפעל החטא, כמו ישעיה לא, ז; עמוס ח, יד. — טחון, גרונדיום, איוו. 280, גק 113. — היטב, כלומר כשאני מיטיב לכתת. איוו. שם. — היורד מן ההר, דבר זה אינו נזכר בשמות, אבל לעומת זה כאן לא נזכר מה שכתוב בשמות לב, כ, שהשקה את המים לבני ישראל. זה היה חלק מפעולות העונשין, ואינו נזכר כאן, כמו שלא נזכרה כאן פעולת העונשין האחרת שנעשתה על ידי בני לוי. רק מעשי-הצלה נזכרים כאן.

הפסוקים כביכד. וכתבערה וכמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם את ה'. ובשלוח ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם ותמרו את פי ה' אליכם ולא האמתם לו ולא שמעתם בקולו. מממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם.

ובתבערה. המשך לפסוק ח, „ובחורב“. על פי הסדר ההיסטורי

היה צריך להזכיר מסה לפני תבערה, אבל כיון שבמדבר יא, א—ג כתוב תבערה מיד אחרי חורב, הוא נזכר גם כאן סמוך לחורב. בפרשת המסעות במדבר לג, טו והלאה לא נזכרה התבערה; נראה שהיא שייכת עדיין למדבר סיני. בזה מוסבר ההמשך עוד יותר טוב. — וב מסה. ה טז — ובקברות התאווה. במדבר יא, ד והלאה. — קדש ברנע. כבר מבואר באורך בפסוק א, כב והלאה. ראה שם. — ותמרו וגו'. א, כו. — ולא האמנתם. השוה א, לב. — ממרים הייתם. הכתוב חוזר ושונה את הטענה שבפסוק ז. — מיום דעת. מקביל למה שנאמר בפסוק ז: „למן היום אשר יצאת וגו'“, הרי משה רבינו יודע את העם עוד לפני יציאת מצרים, על כן אנחנו צריכים לפרש כאן „מיום דעת“ כמו „מן היום שהייתי הפרנס שלכם“, השוה משלי כו, כג. השומרוני (וכן תרגום השבעים) קורא „דעת“, ולפי זה הוא מתייחס אל ה', אבל אינו מתאים, שהרי ה' פרנס תמיד את ישראל בזכות ברית האבות.

הפסוקים כה־ט. ואתנפל לפני ה' את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנמלתי כי אמר ה' להשמיד אתכם. ואתפלל אל ה' ואומר ה' אלקים אל תשחת עמך ונחלתך אשר פדית כנרדף אשר הוצאת ממצרים ביד חזקה. זכור לעבדך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו. פן יאמרו הארץ אשר הוצאתנו משם מבלי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר דבר להם ומשנאתו אותם הוציאם להמיתם במדבר. והם עמך ונחלתך אשר הוצאת בכחך הגדול ובזרוע הנטויה.

למעלה סיפר משה רבינו על שתי גזירות קשות שבאו על ישראל מחמת חטא העגל: (א) ה' גזר להשמיד אותם. (ב) הוא בעצמו היה מוכרח לשבר את הלוחות, ובכך אבדה תעודת ברית ה' עם ישראל (פסוק יז). בפסוקים יח—כ סיפר רק איך הציל את ישראל מגזירת הכלייה על ידי תפילתו. שוב המשיך בנאומו, כדי להוכיח, שישראל המרו תמיד את פי ה'. עכשו מוסיף משה רבינו לבאר עוד איך הצליח בתפילתו לא רק לבטל את גזירת הכלייה המיידית, אלא עוד חזר לחדש את הברית עם ישראל, על ידי צוויו לעשות

שני לוחות חדשים, ובכן ניתנה להם תעודה חדשה, הנמצאת עדיין ברשותם של ישראל. כדי לתאר זאת, חוזר הכתוב להמשך הסיפור שבפסוק יח. ועל כן הוא חוזר על המשפט העיקרי שלמעלה, ועל ידי המלים „את ארבעים וגו' אשר התנפלתי“ הוא רומז לפסוק יח והלאה. — אשר התנפלתי. כמו למעלה א. מו. — ואתפלל וגו'. כאן נזכר גם תוכן התפילה, בפרט מפני שדברי הסיום „והם עמך ונחלתך“ היו גם בקשה לחידוש הברית, השוה „וסלחת לעוננו וגו' ונחלתנו“, שמות לד. ט, ואחרי כן כתובה כריתת הברית (שם פסוק י). אולם התפילה הכתובה כאן מתאימה בתוכנה, ובחלקה באופן מילולי, אל התפילה הנזכרת בשמות לב, יא—יג. על כן מפרש הראב"ע שהתפילה היא לא נאמרה מיד אחרי גזירתו של ה' הנזכרת שם, אלא משה רבינו ירד תחילה מן ההר, כדי להשמיד את החטא ולהעניש את החוטאים, ורק אחרי זה חזר לעלות אל ההר והתחנן לפני ה'. אבל הכתוב הזכיר את תחנוניו של משה רבינו מיד אחרי הגזירה, אין מוקדם ומאוחר בתורה, כמו בהרכבה מקומות. אבל יותר טוב לפרש כפירוש הרמב"ן, שהמלים „ואתפלל וגו'“ נמשכים אל סיום הפסוק הקודם „כי אמר ה' וגו'“, כלומר, כיון שאמר ה' להשמיד אתכם, התפללתי את התפילה הבאה וכו', אמנם נמנע בכך אסון מידי, אבל בכל זאת הייתי צריך להתפלל עוד ארבעים יום. עד שה' צוה לי לעשות לוחות חדשים. אבל את התפילות שאמר באותם ארבעים יום לא הזכיר משה רבינו כאן, מפני שהיו ארוכות מאד ויפסיקו את המשך דבריו יותר מדאי. — אל תשת וגו'. שמות לב, יא. — זכור לאברהם וגו'. שם פסוק יג. — קשי. כמו קשי עורף. — הארץ. כלומר יושבי הארץ, כמו בראשית מא. לו. — מבלי יכולת. במדבר יד, טו. — הוציאם להמיתם במדבר. שמות לב, יב. — בכחך הגדול. שמות לב, יא. — הרשבים העיר, שמשה רבינו התכוון במה שחזר על התפילה הזאת, להגיד לעם, שהתפילה לא פעלה אלא באותה התקופה, בה לא רצה ה' לחלל שמו בגויים, אבל אחרי כן, כאשר יכניסם ה' לארץ, לא יהיה חשש חילול השם. על כן, על ישראל להזהר שלא לחטוא יותר ולא לסמוך על תפילת הנביאים.

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il